

Kaçmaz, N. (2021). Şiirde Derin Yapı Metafor: Modern Türk Şiiri Üzerine Bir İnceleme. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10/24, s. 233-238.

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/Volume 10 Sayı/Issue 24 Nisan/April 2021
Samsun-Türkiye/ Turkey

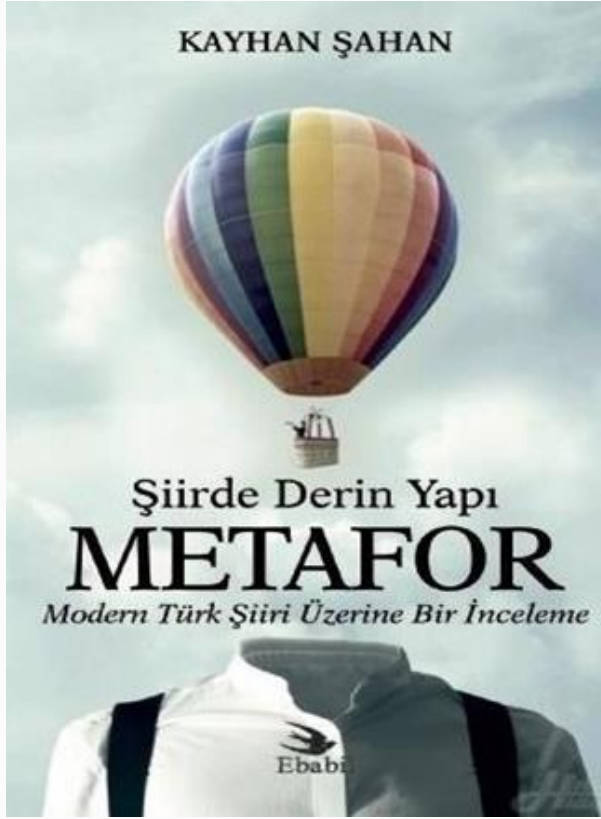
ISSN: 2147- 5490
www.dedekorkutdersisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut418>

Kıtap Tanıtımı/ Book Review

Şiirde Derin Yapı Metafor: Modern Türk Şiiri Üzerine Bir İnceleme

Şahan, K. (2020). *Şiirde Derin Yapı Metafor: Modern Türk Şiiri Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Ebabil Yayınları. 318 s. ISBN: 978-605-9814-53-9

Nurullah KAÇMAZ*
Milli Eğitim Bakanlığı

Makale Geçmişi/ Article History

Geliş Tarihi: 26.03.2021
Kabul Tarihi: 14.03.2021
E-yayın Tarihi: 15.04.2021

Sorumlu Yazar/ Corresponding Author

* Yüksek Lisans Öğrencisi
Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim
Dalı, Yozgat – Türkiye.
Elmek: manisa_26@outlook.com
ORCID: <https://orcid.org/0000000164670837>

24 Ocak 1980 İstanbul doğumlu olan Kayhan Şahan, 2014 yılından beri İstanbul Kültür Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Yeni Türk Edebiyatı, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Anlambilim, Göstergibilim, Anlatibilim, Yorumbilim bilimsel çalışma ve ilgi alanlarıdır.

Bu alanlarla ilgili ulusal ve uluslararası dergilerde pek çok makalesi yayımlanan Kayhan Şahan'ın *Hüzün ve Tebessüm-İzzet Melih Devrim* (2019) adlı bilimsel inceleme kitabı ile *Şiirde Derin Yapı Metafor: Modern Türk Şiiri Üzerine Bir İnceleme* (2020) adlı akademik ders kitabı niteliğinde iki eseri mevcuttur. Bununla birlikte Alev Alatlının derlediği *Bize Yön Veren Metinler* (2014) adlı eserin II. cildindeki "Gazeller: Sultan Veled" adlı başlık ile kolektif olarak çıkartılan *Bir Metafor Olarak Yol ve Yolculuk* (2018) kitabındaki "Kavram Alanlarının Bir Haritası Olarak Metafor" başlıklı kitap bölümlerinin de yazarıdır.

Bu yazıda metafor kavramı ile ilgili nitelikli çalışmalarıyla tanınan Kayhan Şahan'ın 2014'te tamamlanan *Türk Şiirinde Metafor (1923-1960)* adlı doktora tezine bazı ekleme ve değişiklikler yapıldıktan sonra 2020 yılında okuyucularının karşısına çıkartılan *Şiirde Derin Yapı Metafor: Modern Türk Şiiri Üzerine Bir İnceleme* adlı kitap tanıtılacaktır. Bu kitap; "Önsöz", "Giriş", "Bir Bilinmez Âşinâ: Tanımdan Teoriye Metafor", "Metafor İncelemelerinde Yöntem", "Türk Şiirinde Metafor: Uygulama", "Sonuç" ve "Kaynakça" bölümlerinden oluşmaktadır.

Yazar, "Önsöz" bölümünde Türk şiirinin dünya edebiyatları ile boy ölçüşebileceğini, şiirin yeni dünyaları yaratmak için kavramlara başvurduğunu ve şiir evreninde oluşan bu kavramların yaratılış haritalarını belirleyebilmek için metafora ihtiyaç duyduğunu vurgular. Ayrıca metafor kavramı üzerine teorik bir çalışma yapmanın zorluğuna da değinir.

Yazar "Giriş" bölümünde eserinin içeriğinden kısaca bahsettikten sonra metafor kavramının süreç içerisinde nasıl bir değişim geçirdiğinin üzerinde durur. "Bir kavramın bir başka kavramın yerini tutması" (s. 17) manasında kullanılan metaforun Batıda temelleri felsefe alanında atılmıştır. Ancak 20. yüzyılda felsefecilerin, felsefenin kimliğini yeniden sorgulamalarıyla metafor konusundaki düşünceler değişmiştir. Bu sebeple metafor kavramı, felsefe dışında başta edebiyat olmak üzere mimari, resim, reklamcılık, işletme, psikoloji, psikiyatri, eğitim ve pazarlama gibi pek çok alanı da etkilemiştir.

"Bir Bilinmez Âşinâ: Tanımdan Teoriye Metafor" konunun ve maksadın açıklandığı ilk bölümdür. Bu bölüm "Bizde Metafor", "Batıda Metafor", "Türk Edebiyatında Metafor Üzerine Görüşler", "Çağdaş Metafor Teorisine Doğru: Felsefe ve Metafor", "Çağdaş Metafor Teorisi: Kavramsal Metafor" adlı beş alt başlıktan oluşmaktadır.

"Bizde Metafor" adlı bölümde; metafor kavramının Türk edebiyatında yapılan çeşitli tanımları, kavram üzerinde oluşan farklı bakış açıları, bu kavram ile ilgili örneklendirmeler ve değerlendirilmeler üzerinde durulmuştur. Yazara göre metafor kelimesi dilimizde önceden bildiğimiz başka terimlerle karşılanmıştır. Belagat ve dilbilim terminolojisi içinde metafor kavramına yer aranması, kavramı karşılamaya çalışan birden fazla tanımları da beraberinde getirmiştir. Yazar, bu noktada meydana gelen çeşitliliği göstermek için birçok sözlüğe ve akademik çalışmaya başvurmuştur. Bu çalışmalardan hareketle Kayhan Şahan, metafor kavramının dilimizde "istiare, mecaz, kinaye, belîğ teşbih, ad aktarması, deyim aktarması, imge ve eğretileme" gibi söz sanatları çerçevesinde çeşitli şekillerde tanımlanmış ve tasnif edilmiş olduğu sonucuna ulaşmıştır.

"Batıda Metafor" adlı bölümde birçok İngilizce sözlükten metafor kavramına ait değişik tanımlamalar aktarılmıştır. Bu tanımlamalarda metafor kavramı üzerinde ortak

olan ve uzlaşılan konu kelimenin etimolojik kökenidir. Metafor, “Yunanca *metapherein* kelimesinden devşirilmiştir ve *meta*; ötesine, ötesinde, *pherein*; taşımak anlamına gelmektedir.” (s. 35) Köken konusunda uzlaşılan metafor kavramının anlamı hakkında bizde olduğu gibi Batı’da da değişik görüşler ileri sürülmüştür. Metafor, felsefenin alanına Platon ile dahil olmuştur. Batı felsefesi, gerçeği yanıltıcı etkisinden dolayı bu kavramı felsefenin dilinden uzak tutmak istemiştir. Retorik ise terimi yaratıcı benzetmelerin kısaltılmış formu olarak kabul etmiştir. Aristo bu terimi sistematikleştirerek *Poetika* adlı eserinde “*Mecaz, (metaphoria) bir sözcüğe, kendi özel anlamının dışında başka bir anlam verilmesi*” (s. 36) olarak tanımlamıştır. Ayrıca Aristo şiirin yapısına ait gördüğü metaforun düzyazıda kullanılması taraftarı da değildir. Bu fikre erken deneycilerden Thomas Hobbes ve John Locke da katılmaktadır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise metafor kavramı daha çok ilgi çekmiş, tartışılmış ve birtakım görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar Geleneksel Görüş, Etkileşimci Görüş ve Pragmatik Görüş’tür. Bu görüşlerin metafor kelimesine yaklaşımları farklı olsa da kavramın temelini “benzetme ve benzerlik” üzerine kurulduğu fikri işlevini hâlâ kaybetmemiştir.

“Türk Edebiyatında Metafor Üzerine Görüşler” adlı bölümde metaforun kavramsal alanının çizilmesinde yaşanan çeşitlilik, karmaşa ve bu durumun ortaya çıkardığı ya da çıkaracağı muhtemel sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Metafor kavramı hakkında hem İngilizce hem de Türkçe kaynaklarda farklı tanımlama ve isimlendirmeler yapılmıştır. Şahan, metafor kavramının doğru olarak isimlendirilmesi ve tanımlanabilmesi için öncelikle bu farklılıkların ayrıştırılması ve ayıklanması gerektiğini vurgulamıştır. Doğan Aksan, Nizamettin Uğur, Gökhan Yavuz Demir, Erdoğan Alkan, Adem Can, Şener Demirel’in bilimsel çalışmalarından kavram üzerindeki farklı tanımlama ve örneklendirmeleri göstererek metafor teriminin edebiyatımızda henüz yerine oturtulmadığına dikkat çekmiştir. Aynı zamanda metaforun birden fazla bilindik terime karşılık olarak sunulmasının ise klasik edebiyatımızda yerli yerine oturtulmuş sanatların tanımlarında yaratacağı olumsuz etkinin de endişesini taşır. Bu sebeple metafor kavramını doğru yere oturtmak ve ondan en iyi şekilde faydalanmak amacıyla öncelikle “Metafor ne değildir?” sorusuna Kayhan Şahan şu cevabı verir:

“*Metafor, bir edebi sanat değildir. Metafor retoriğin ürettiği bir terim değildir. Dolayısıyla kavramın bizde neden bir edebi sanat karşılığında kullanıldığı ya da daha ziyade toparlayıcı bir terim, adı konulamadığında “bunların hepsidir”, “bunlardan bazılarıdır”, “bunların hepsini kapsar” gibi ifadelerle genelleştirildiği açığa kavuşacaktır. Çünkü metafor, kendisine retoriğin ürettiği edebi sanatların tanım çerçevesinde ve tasnifinde yer bulamamaktadır.*” (s. 59)

“Çağdaş Metafor Teorisine Doğru: Felsefe ve Metafor” adlı bölümde George Lakoff ve Mark Johnson’ın *Metaphors We Live By* (1980) adlı eserinden sonra tüm dünyayı etkisi altına alan kavramsal metafor teorisinin oluşumunda felsefe alanında önemli birkaç görüşe yer verilmiştir. Kayhan Şahan, Friedrich Nietzsche’nin, “Ahlakdışı Anlamda Doğruluk ve Yalan Üzerine” adlı makalesinde metafor ile ilgili görüşlerine geniş bir yer ayırdığını belirtir. Bu makalesinde varlığın da aslında bir metafor olduğunu iddia eden Nietzsche, insanın kendi dışındaki dünyayı tanımlarken kavramların gerçeği yansıttığı yanlılığına vurgu yapmıştır. Ayrıca insanın metafor kurma dürtüsünden de bahsederek bunun temel bir dürtü olduğunu ve bu dürtünün yok sayılamayacağını belirtmiştir. Nietzsche’den sonra onun metafor üzerine fikirlerini

irdeleyen, bu konuda yazı ve kitaplar kaleme alan Jacques Derrida olmuştur. Derrida'nın yapısöküm teorisinin zemininde de Nietzsche'nin metafor anlayışı yatmaktadır. Çünkü Derrida da felsefe ve retorik'in birbirinden ayrılmaz bağlarla (metaforlarla) iç içe geçtiğini düşünür. Ayrıca yazar, Nietzsche ve Derrida dışında Sigmund Freud ve Jacques Lacan'ın da kavramsal metafor teorisi üzerinde etkilerinin hayli büyük olduğu üzerinde durmuştur.

“Çağdaş Metafor Teorisi: Kavramsal Metafor” adlı bölümde “Kavramsal Metafor”un çerçevesi çizilmiştir. 1980 yılında George Lakoff ve Mark Johnson'un yayınladıkları *Metaphors We Live By* adlı eser dünyayı kavramsallaştırma, sınıflandırma ve anlama üzerine ilgilerinden dolayı metafor çalışmalarına büyük önem veren dilbilimciler için çığır açmıştır. Lakoff ve Johnson, bu eserde metaforu figüratif bir unsur olmaktan çıkarıp zihnin işleyişinin bir parçası hâline getiren kavramsal metafor teorisini geliştirmişlerdir. Metaforun figüratif fonksiyonunu kaybetmesiyle Batılı araştırmacılar eski, geleneksel anlayışı *dilsel metafor* görüşü olarak; çağdaş bilişsel görüşü ise *kavramsal metafor* olarak adlandırmak durumunda kalmışlardır. Yazar, bu kavramla beraber yeni metin incelemelerinde kullanılacak olan metafor teriminden kastın “kavramsal metafor” anlamıyla tam bir netlik kazanacağını önemini vurgulamıştır. Böylelikle geleneğin terminolojisini yerinden oynatmaya gerek kalınmayacağını da belirtmiştir. Yine bu bölümde metaforun günlük kullanımda, dilde nasıl kullanıldığı ve zihin ile bağlantısı üzerinde durulmuştur.

“Metafor İncelemelerinde Yöntem” adlı başlık eserin ikinci ana bölümüdür. Bu bölümde metaforların incelenmesinde kullanılacak yöntem ve tasnif ele alınmıştır. Metaforlar edebi eserlerin incelenmesinde aktif rol alırlar. İşte çağdaş metafor teorisi edebi eserleri, özellikle de şiirleri anlamlandırmak, onların kapılarını aralamak için anahtar görevi görmektedirler. Eserde, yazarın okur zihnine çektiği çitlerin bir bölümünü görebilmek ya da yazarın bilinçaltında yer etmiş sınırları çizebilmek için son derece yardımcı olan metaforlar “Geleneksel-Kültürel Metaforlar” ve “Yeni-Orijinal Metaforlar” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. “Geleneksel-Kültürel Metaforlar” başlığı “Birincil Metaforlar” ve “Kompleks Metaforlar”; “Yeni-Orijinal Metaforlar” başlığı ise “Dilsel İfadelerden Metafora” ve “Metafordan Zihni Haritalamaya” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu tasnif “Edebi Eserlerde Metaforlar” (s. 108) tablosunda kısa ve net bir şekilde gösterilmiştir.

“Yazıldığı dilde herkes tarafından çoğu kez de bilinçaltının etkisiyle kullanılan ve anlaşılabilir metaforlara” (s. 101) “Geleneksel-Kültürel Metaforlar” denir. Geleneksel-Kültürel Metaforlar ikiye ayrılır: “Bir edebi eserde en temel haliyle görünen metaforlara Birincil Metaforlar; metaforun haritalama alanı üzerindeki kişisel ya da kültürel etki ile genişleme, değişim gösteren metaforlara da Kompleks Metaforlar” (s. 102) denilmiştir. Kayhan Şahan, edebi eserlerdeki metaforların tespiti için George Lakoff ve Mark Turner'ın 1989 yılında birlikte çıkardıkları *More Than Cool Reason* isimli eseri göz önünde bulundurmıştır. Birincil Metaforları örneklendirmek için bu eserden Emily Dickinson'ın “The Chariot (İki Tekerlekli At Arabası)”, Zoltan Kövecses'in *Metaphor* adlı eserinden Christina Georgina Rossetti'nin “Uphill (Yokuş Yukarı)” ve Anne Bradstreet'in “To My Dear and Loving Husband (Sevgilim, Aşk Dolu Kocama)” isimli şiirlerine yer vermiştir. Kompleks Metaforları örneklendirmek için de yine Zoltan

Kövecses'in aynı eserinden Robert Frost'un "The Road Not Taken (Gidilmeyen Yol)" isimli şiirini ele almıştır.

"İnsan zihnini, algılamasını bir yeniden kavramsallaştırma, yapılandırma projesine" (s. 102) "Yeni-Orijinal Metaforlar" denir. Geleneksel-Kültürel Metaforlar gibi Yeni-Orijinal Metaforlar da ikiye ayrılır: "Yazarın okura metaforu verip metaforun haritalamasını okura bıraktığı yapıya Dilsel İfadelerden Metafora; yazarın zihnindeki metaforu dilsel ifadelerinden çıkarımlayarak metni anladığı yapıya da Metafordan Zihni Haritalamaya" (s. 102) olarak tanımlanmıştır. Şahan, metindeki dilsel ifadelerden yola çıkarak metaforların tespiti için Gerard Steen ve Elena Semino'nun araştırmalarına başvurmuştur. Bu araştırmalar ışığında "Dilsel İfadelerden Metafora" adlı metaforları örneklendirmek için Cemal Süreya'nın "Elma" şiirine yer vermiştir. "Metafordan Zihni Haritalamaya" metaforunu örneklendirmek için de Ece Ayhan'ın "Mor Külhani" isimli şiiri üzerinde durmuştur. Aynı zamanda dilsel ifadeden yola çıkılarak bulunabilecek metaforların geleneksel metaforlara oranla şiirde görülmesinin hayli güç olduğunun altını çizerek "Geleneksel-Kültürel Metaforlar" ile "Yeni-Orijinal Metaforları" bu bölümde karşılaştırmıştır.

Kitabın son ve üçüncü ana bölümü "Türk Şiirinde Metafor: Uygulama" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, çerçevesi çizilen teorinin uygulamasına ayrılmıştır. Kayhan Şahan, ikinci bölümde açıkladığı metaforların tasnifine uygun olarak 1923-1960 yılları arasından sekiz şairin yüz yirmi yedi şiiri üzerinde metaforları tespit etmiştir. Örneklemini neden 1923-1960 yılları arasından seçtiğini "Giriş" bölümünde şu şekilde açıklamıştır: "Söz konusu zaman diliminin şiir dili, retorik ve terminolojik açıdan kırılmaların yaşandığı bir dönem olması; dolayısıyla Cumhuriyet dönemi şiirine pek çok açıdan temel oluşturmasıdır." (s. 15) Araştırmacılar ve meraklılarına fikir vermesi açısından kitaptaki şair kadrosunun ve şiir sayılarının dökümünü vermenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Şairler ve şiir sayıları şöyledir:

Geleneksel-Kültürel Metaforlar: a) Birincil Metaforlar: Orhan Veli Kanık (7 şiir), Faruk Nafiz Çamlıbel (14 şiir), Behçet Necatigil (12 şiir), Ahmet Muhip Dıranas (14 şiir), Cahit Sıtkı Tarancı (9 şiir), Ahmet Hamdi Tanpınar (11 şiir); b) Kompleks Metaforlar: Orhan Veli Kanık (1 şiir); Faruk Nafiz Çamlıbel (5 şiir), Cahit Sıtkı Tarancı (6 şiir).

Yeni-Orijinal Metaforlar: a) Dilsel İfadelerden Metafora: Faruk Nafiz Çamlıbel (6 şiir), Behçet Necatigil (8 şiir), Cahit Sıtkı Tarancı (14 şiir), Ahmet Hamdi Tanpınar (6 şiir) Cemal Süreya (4 şiir), Edip Cansever (4 şiir); b) Metafordan Zihni Haritalamaya: Faruk Nafiz Çamlıbel (3 şiir) Cahit Sıtkı Tarancı (3 şiir).

Kayhan Şahan, "Sonuç" (s. 307-310) bölümünde çalışmanın bütününde elde edilen bulguları ana hatlarıyla on altı maddede toplamıştır. Bu maddeleri kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: Batı terminolojisinde metaforun temeli felsefede atılmıştır. Süreç içerisinde ise birçok alana etki eden terimin kavramsal boyutta yapılan haritalamaların bir idrak ve anlamlandırma zemini taşıdığı tespit edilmiştir. 20. yüzyılda yaşanan gelişmelerle terimin ortaya konan kavramsal teorisi, klasik görüş karşısında yerini almış ve tartışmalara da sebep olmuştur. Bu tartışmalara rağmen kavramın benzerlik temeli üzerine inşa edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu görüşü reddeden yazar, Türk edebiyatında da metaforun tanımlanması ve örneklendirilmesinde tutarsızlıkların olduğunu belirtmiştir. Çünkü terimin birçok söz sanatı ile karşılandığını ve örneklendirildiğini tespit etmiştir.

Şiirde Derin Yapı Metafor: Modern Türk Şiiri Üzerine Bir İnceleme

Zihnin, dil yolu ile ifade ettiklerinden çıkarılan metaforlar; yarattıkları haritalama ile şiir diline hem kaynak olmuşlar hem de yön vermişlerdir. Böylece şiir dilini standart dilden çıkarmışlardır. Şiirlerinde metaforları kullanan şairler bu terimle toplumun hafızasını yansıtmışlar ya da orijinal yaratımları ile toplumun zihnine yeni kavramlar eklemişlerdir. Metaforlar, yaratılışı ve şiir diline girişi itibariyle Geleneksel-Kültürel Metaforlar, Yeni-Orijinal Metaforlar olmak üzere iki ana kolda incelenmiştir. Kayhan Şahan, 1923-1960 yılları arasında yazılmış yüz yirmi yedi şiir üzerinde çalışmış ve Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında birincil metaforlara daha sık rastlamıştır. 1950 sonrasında ise Yeni-Orijinal metaforlarda artış görüldüğünü ve şairlerin 'dilsel ifadelerden metafora' yönlendirmesine daha sık kullandığı sonucuna ulaşmıştır. Metaforun doğrudan şiire dâhil edildiği yapılar ve kompleks metaforları ise daha az örnek üzerinden izlemiştir.

Kayhan Şahan, metafor kavramını detaylı açıklayabilmek için birçok eserden yararlanmışır. Bu bağlamda eser, zengin bir "Kaynakça" bölümüne sahiptir. Çağdaş metafor teorisini açıkladığı ve bu kavramı şiirler üzerinde örneklediği kitap, yeni yöntemler vasıtasıyla edebî metinlerle aramızdaki mesafeyi azaltma ve onların taşıdıkları anlamı günümüz okurlarına ulaştırma konusunda önem arz etmektedir. Metafor hakkında araştırma yapacaklar için kaynak niteliğindeki bu kitap, yeni Türk edebiyatı bilim alanı için de önemli bir kazançtır.